

Renata MOIȘ

---

5 în 1

sau

1 în 5

Diplomația are căile ei secrete

Cuprins

CUVÂNT INTRODUCATIV	9
Introducere	11
Capitolul I Rutenia Subcarpatică și politica externă a statelor europene în preajma crizei de la München	31
1.1. Teritoriul, populația și simpatiile pro-maghiare în Rutenia Subcarpatică	34
1.2. Politica revizionistă a Ungariei Horthyste cu privire la „recuperarea” teritoriilor subcarpatice	62
1.3. Proiecte poloneze, diplomatice și nediplomatice, privitoare la Rutenia Subcarpatică	94
1.4. Carpato-rutenii americani și problema autonomiei Ruteniei Subcarpatice	110
Capitolul II Politica internațională față de Rutenia Subcarpatică în contextul crizei din vara anului 1938	141
2.1. Impactul Conferinței de la München asupra Ruteniei Subcarpatice	143
2.2. Activitatea primului guvern autonom al Ruteniei Subcarpatice (11 - 26 octombrie 1938), în contextul crizei cehoslovace	180
2.3. Divizarea Ruteniei Subcarpatice în urma Arbitrajului de la Viena din 2 noiembrie 1938 și consecințele acestuia	210
Capitolul III Ucraina Subcarpatică în politica externă a celui de-al Treilea Reich (26 octombrie 1938 – 12 februarie 1939)	262
3.1. Prietenia germano-ucraineană din toamna anului 1938 în contextul argumentării naziste a „teoriei privind Ucraina Mare”	266
3.2. Raporturile dintre Germania și Ucraina Carpatică în contextul instaurării unui regim autoritar în Ucraina Carpatică (noiembrie 1938 – ianuarie 1939)	286

3.3. Instaurarea dictaturii politice a partidului unic în preajma
alegerilor pentru Seimul Ucrainei Carpatice 337

**Capitolul IV Rutenia Subcarpatică anexată de Ungaria și relațiile
sovieto-cehoslovace (martie 1939 – octombrie 1944) 384**

4.1. Dimensiunea internațională a conducerii administrației militare
maghiare din Rutenia Carpatică (martie – iunie 1939) 386

4.2. Comisariatul de regență al Teritoriului Subcarpatic în contextul
celui de-al Doilea Război Mondial..... 453

4.3. Planurile lui E. Beneš referitoare la Rutenia Subcarpatică și acordul
Kremlinului privitor la statutul cehilor, slovacilor și carpato-
ucrainenilor (toamna 1939-1942) 566

4.4. Refugiații din Subcarpatia – nucleul unității militare cehoslovace
înființate pe teritoriul URSS (1942 - începutul anului 1943) 587

4.5. Subcarpatia / Transcarpatia în contextul relațiilor sovieto-
cehoslovace (decembrie 1943 - 8 mai 1944)..... 602

Concluzii 633

Bibliografie.....644

I. Izvoare 644

I.1. Izvoare inedite 644

I.2. Izvoare editate 646

II. Periodice 652

II. 1. Periodice tipărite..... 652

II. 2. Periodice electronice 653

III. Lucrări generale..... 653

IV. Lucrări speciale..... 659

Rutenia Subcarpatică și politica externă a statelor europene în preajma crizei de la München

Primul Război Mondial a condus, printre alte consecințe majore, și la prăbușirea Imperiului Austro-Ungar. Începând cu luna noiembrie 1919, guvernele maghiare au încercat, în zadar, să salveze de jaful vecinilor „Regatul istoric al Sfântului Ștefan”, care era deja înfrânt. În ziua de 4 iunie 1920, în sala Palatului Marelui Trianon din Versailles, o delegație maghiară, condusă de contele Albert Apponyi, a semnat un Tratat cu statele Antantei, document care a avut consecințe fatale pentru Imperiul dualist. Din partea maghiară, Tratatul a fost semnat de doi reprezentanți ai guvernului de coaliție al lui Simonyi-Semadám Sándor, care nu mai intenționau să-și continue activitatea social-politică. Conform aceluși document, Ungaria a pierdut 2/3 (77%) din teritoriu (exceptând Croația-Slovenia) și 59% din populație, din care jumătate era de origine maghiară¹.

Cea mai mare parte din teritoriul Coroanei Sf. Ștefan (peste 90%) a fost împărțită între țările vecine. Astfel, României i-a revenit Transilvania și Banatul, Cehoslovaciei – Slovacia și Rutenia Subcarpatică, iar Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Iugoslavia din 1929) – Croația-Slavonia și regiunile maghiare ale Voievodinei sârbe. În plus, Austria a obținut teritoriile germane din vestul Ungariei (fără comitatul Pressburg) cunoscute sub denumirea Burgenland, Italia – orașul-port Fiume (Rijeka), iar Polonia – un teritoriu mic din Podhale. Conform datelor recensământului din 1910, Ungaria ocupa o suprafață de 282 870 km² cu o populație de 18 264 533 locuitori. În urma Tratatului de la Trianon, suprafața Ungariei (fără Croația-Slovenia) s-a micșorat cu 32,86%, ocupând un teritoriu de 92 963 km², iar populația a scăzut cu 41,69%, numărând 7 615 117 persoane².

¹ Ласло Контлер, *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы (Istoria Ungariei. Un mileniu în centrul Europei)*, Пер. с англ., Москва: Изд-во «Весь мир», 2002, сс. 443-444.

² Джозеф Ротшильд, *Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами (Europa Centrală și de Est între cele două războaie mondiale)*, Пер. з англ. В.П. Канаша, Мегатайп, Київ, 2001, сс. 193-194 (Таблиця 23).

România a avut de câștigat cel mai mult de pe urma pierderilor Ungariei, obținând un teritoriu de 103 093 km², cu o populație de 5 257 467 persoane, dintre care 1 661 805 vorbitori de limbă maghiară. Cehoslovacia a fost a doua țară care a profitat de tragedia Ungariei, ei revenindu-i 61 633 km², cu o populație de 3 517 568 km², dintre care 1 066 685 vorbitori de limbă maghiară. Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a fost al treilea stat care a obținut un teritoriu cu o suprafață de 20 551 km² și o populație de 1 509 295 locuitori, dintre care 452 265 vorbitori ai limbii maghiare. Austria s-a mulțumit cu trei comitate în mare parte germanofone: Wieselburg, Edenburg și Eisenburg, cu o suprafață de 4 020 km², numărând 291 618 locuitori, dintre care doar 26 153 maghiarofoni. Italiei i-a revenit orașul-port Fiume (Rijeka), ce măsoară 21 km² și avea 49 806 locuitori, dintre care 6 493 vorbitori ai limbii maghiare. În cele din urmă, Poloniei i s-a adăugat o suprafață mică, de doar 589 km² în Podhale, cu 23 662 locuitori, dintre care doar 230 de persoane vorbitoare de maghiară³.

În pofida avertizărilor prim-ministrului Marii Britanii, David Lloyd George, și în situația în care o treime din etnicii maghiari au ajuns să locuiască pe teritoriile statelor vecine, Europa Centrală s-a confruntat cu o perioadă de instabilitate. Aplicarea principiului etnic a avut o influență negativă asupra Ungariei, iar atunci când urma a fi aplicat în favoarea ei era neglijat cu cinism. Partea ungară a solicitat țărilor câștigătoare desfășurarea unui plebiscit în teritoriile de conflict (cu excepția orașului Sopron din Burgenland), însă cererile sale au fost respinse. Ca urmare, 90% din fostul teritoriu maghiar a revenit României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei. Aproape jumătate din cei 3 213 631 vorbitori de limbă maghiară care au rămas în afara granițelor istorice ale Coroanei Sf. Ștefan, devenind minorități naționale în acele țări, au continuat să conlocuiască în cadrul unor comunități compacte în apropierea frontierelor și să mențină legătura cu patria pierdută fără vină. În urma Tratatului de la Trianon, Ungaria a devenit un stat național și etnic omogen, deosebindu-se de noii vecini, cu excepția Austriei, deoarece 90% din locuitori erau unguri (nemții, cei mai numeroși dintre minoritățile naționale din Ungaria, numărau puțin mai mult de 6% din populație)⁴.

³ Ласло Контлер, *Op. cit.*, с. 444; Джозеф Ротшильд, *Op. cit.*, с. 194 (Таблица 23); Еріх Цьольнер, *Історія Австрії (Istoria Austriae)*, Пер. з нім. Роман Дубневич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук, Львів: Літопис, 2001, сс. 482-483; Даріуш Домбровський, *Польща і Закарпаття: 1938-1939 (Polonia și Transcarpatia: 1938 - 1939)*, Київ: Темпора, 2012, с. 65 (примітка 4).

⁴ Ласло Контлер, *Op. cit.*, с. 444.

Pierderea a peste o treime din teritoriu a avut consecințe catastrofale pentru economia statului. Ungaria a pierdut definitiv producția de sare și extragerea de metale prețioase, rămânând cu doar 10% din păduri și minereurile de fier și cu jumătate din industria, cândva prosperă, de procesare a alimentelor. Cifrele din statistici arată că țara a pierdut 58% din căile ferate și 60% din străzi, 84% din păduri și 43% din pământurile arabile, 83% din minereurile de fier, 29% din cărbunele brun și 27% din cel bituminos⁵. În urma Tratatului de la Trianon, Ungaria și-a păstrat doar 55,5% din volumul total de producție industrială, circa 50,9% din forța de muncă industrială și 49% din fabrici⁶.

Ungaria, care număra cândva peste 18 milioane de locuitori și era un stat în care prioritatea maghiară se baza nu doar pe principiile vulgare ale majorității statistice și apartenenței de rasă din secolul al XIX-lea, ci și pe realizările istorice și politice ale *natio Hungaria* din epoca medievală și cea modernă timpurie, a devenit o comunitate politică, numărând doar 7,5 milioane de persoane. Conștientizarea acestui fapt a trezit printre unguri frică, ei au fost cuprinși de furie și de setea de răzbunare, exprimate prin sloganul „nu, niciodată nu!” (*nem, soha nem!*)⁷. Într-o singură zi, statul maghiar a pierdut circa 33% din teritoriu, comparativ cu situația de dinainte de război, iar populația a scăzut cu 42%, o treime fiind vorbitori de limbă germană. Ziua de 4 iunie 1920, data semnării Tratatului de la Trianon, a însemnat pentru Ungaria contemporană o catastrofă națională și înjosirea demnității naționale⁸.

Ungurii aveau toate motivele să reacționeze împotriva prevederilor Tratatului de la Trianon; îl considerau o jignire mult mai adâncă decât aceea suferită de nemții austrieci în cazul Tratatului de la Saint-Germain. Până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, ungurii au fost urmăriți tot timpul de spaima, rămasă ca o umbră, după semnarea aceluia document. În perioada interbelică, regentul Coroanei Sfântului Ștefan, amiralul Miklós Horthy, împreună cu toate guvernele sale, a urmărit o politică de revizuire a Tratatului de la Trianon, politică care cuprindea și teritoriul Ruteniei Subcarpatice (RS). Pretențiile Budapestei față de Praga cu privire la teritoriul

⁵ Джозеф Ротшильд, *Op. cit.*, c. 195; Ласло Контлер, *Op. cit.*, c. 444.

⁶ Пьотр Вандич, *Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодні* (*Prețul libertății. Istoria Europei Centrale și de Est, din Evul Mediu până în prezent*), пер. З англ. Софія Грачова, Критика, 2004, c. 259.

⁷ Ласло Контлер, *Op. cit.*, c. 424; Даріуш Домбровський, *Op. cit.*, c. 65.

⁸ Odată cu venirea la putere, guvernul lui Victor Orban a înființat „Ziua memoriei Trianonului”.

Ruteniei Subcarpatice rezultau parțial din conținutul Tratatului de la Trianon, prin care s-a consfințit existența Ungariei ca stat suveran și care nu mai avea dreptul de a se reuni cu Austria.

Cu toate acestea, Coroana Sf. Ștefan nu și-a limitat pretențiile față de Rutenia Subcarpatică, ci, dimpotrivă, a rămas în așteptarea momentului potrivit. Și el s-a ivit la Conferința de la München (29-30 septembrie 1938), când Marea Britanie, Franța și Italia i-au permis în mod prietenos lui Adolf Hitler să anexeze regiunea sudetă din vestul Cehoslovaciei, bazându-se pe faptul că acolo locuiau trei milioane de etnici nemți. Cu toate că premierul francez Edouard Daladier nu împărtășea ideea omologului său britanic, Arthur Neville Chamberlain, care credea că acordul semnat va aduce „pace”, el a lăsat totuși poporul să creadă sincer acest lucru. Reprezentanții țării divizate în plină zi de către francezii și britanicii „buni”, împreună cu italienii și nemții „răi”, n-au fost nici măcar lăsați să asiste în capătul holului, Praga având toate motivele să declare: „despre noi, dar fără noi”. În schimb, liderul sovietic Iosif Stalin a interpretat complotul de la München drept un mijloc folosit de statele occidentale de a-i îndrepta pe nemți spre est⁹.

În urma unei astfel de implementări a „dreptului națiunii de a se autodetermina” în baza principiului etnic, fapt care, într-adevăr, reprezenta un complot al statelor europene cu Hitler, Budapestei i s-au dezlegat mâinile și guvernul maghiar a cerut să se adopte aceeași atitudine față de revenirea în componența Coroanei Sf. Ștefan a Ruteniei Subcarpatice și Slovaciei de Est, care aparțineau de teritoriile Cehoslovaciei și unde locuiau peste 50% dintre maghiari.

1.1. Teritoriul, populația și simpatiile pro-maghiare în Rutenia Subcarpatică

În urma tratatelor internaționale semnate în anii 1919-1920, Cehoslovacia a devenit mai mare decât Ungaria (140 493 km² față de 92 963 km²), însă cu mult mai mică decât Polonia (388 634 km²), care reprezenta ca mărime a șasea țară din Europa. Cehoslovacia compensa locul 13 printre cele mai mari țări din Europa cu capacitatea sa economică, ocupând doar 1/5 din suprafața fostului Imperiu Habsburgic și numărând doar un sfert

⁹ Vezi: Тімоті Снайдер, *Криваві землі. Європа поміж Гітлером та Сталіном: монографія (Pământuri însângerate. Europa între Hitler și Stalin: monografie)*, переклад з англ. Миколи Климчука та Павла Грицака, Грані-Т, Київ, 2011, с. 120.

din populația imperiului. Republica Cehoslovacă, opera președintelui american Thomas Woodrow Wilson, deținea trei sferturi din toată industria fostului Imperiu Habsburgic. Chiar în perioada interbelică, Cehoslovacia și-a păstrat teoretic capacitatea de a se autoasigura la un nivel mai înalt decât orice alt stat din Europa Centrală. Industria militară era mai dezvoltată decât cea italiană și la sfârșitul anilor 1930, Cehoslovacia producea jumătate din tot oțelul și fierul Europei Centrale și de Est¹⁰.

Topografic, granițele Cehoslovaciei erau cunoscute datorită capacității superioare de apărare; 7/9 din lungimea lor traversau lanțuri muntoase, 1/9 malurile râurilor și doar 1/9 erau artificiale. Pe de altă parte, numai 1/10 din toată frontiera de stat coincidea cu granița etnolingvistică¹¹, fapt care va crea probleme mari guvernului din Praga. Cu toate că în conformitate cu datele recensămintelor din 1921 și 1930, la granițele cu Germania, Ungaria și Polonia locuiau comunități numeroase de nemți – 3 123 568 (23,36%) și 3 231 688 (22,32%), unguri – 745 431 (5,57%) și 691 923 (4,78%) și etnici polonezi – 75 853 (0,57%) și 81 737 (0,57%)¹², totuși chestiunea „*rutenilor de la sudul Carpaților*” a rămas nesoluționată în toată perioada interbelică¹³. Conform recensămintelor din 1921 și 1930, în Cehoslovacia locuiau 461 849 (3,45%), respectiv 549 169 (3,79%) ruteni¹⁴, divizați administrativ de guvernul de la Praga între Rutenia Subcarpatică (372 884 și 446 916) și Slovacia (85 628 și 91 079)¹⁵.

¹⁰ Джозеф Ротшильд, *Op. cit.*, pp. 11-112; Пётр Вандич, *Op. cit.*, с. 254.

¹¹ Джозеф Ротшильд, *Op. cit.*, pp. 11.

¹² *Ibidem*, p. 115 (Таблица 13).

¹³ К.В. Шевченко, *Русинский вопрос в межвоенной Чехословакии (Problema rusinilor în Cehoslovacia interbelică)*, in *Славяноведение*, 2003, № 3, сс. 3-17; Г.Ф. Матвеев, *Русинский вопрос в Чехословакии и Польше в межвоенные годы (Problema rusinilor în Cehoslovacia și Polonia, în anii interbelici)*, in *Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы*, Отв. ред. М. Даниш, Ю.А. Борисёнок, Издатель Степаненко, Москва-Братислава, 2009, сс. 90-114.

¹⁴ Джозеф Ротшильд, *Op. cit.*, p. 115 (Таблица 13); Пётр Вандич, *Op. cit.*, p. 262. Conform calculelor noastre, numărul total de ruteni din Republica Cehoslovacă (RCS) era puțin mai mic: în 1921 - 458 512, iar în 1930 - 537 995 persoane.

¹⁵ Павло Роберт Марочій, *Русины на Словенську. Историчний перегляд (Русины на Словенську. Историчний перегляд)*, Русинська оброда, Пряшов, 1994, с. 51. Дет. див.: Stanislav Konečný, *Rusini na Slovensku a vznik československého státu*, in *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus (Sborník z mezinárodní konference v Praze)*, Podkarpatská Rus. Edice statí, reportáží, vzpomínek a dokumentu, 21. svazek, Vydala společnost přátel Podkarpatské Rusi, Praha, 1999, ss. 57-73.

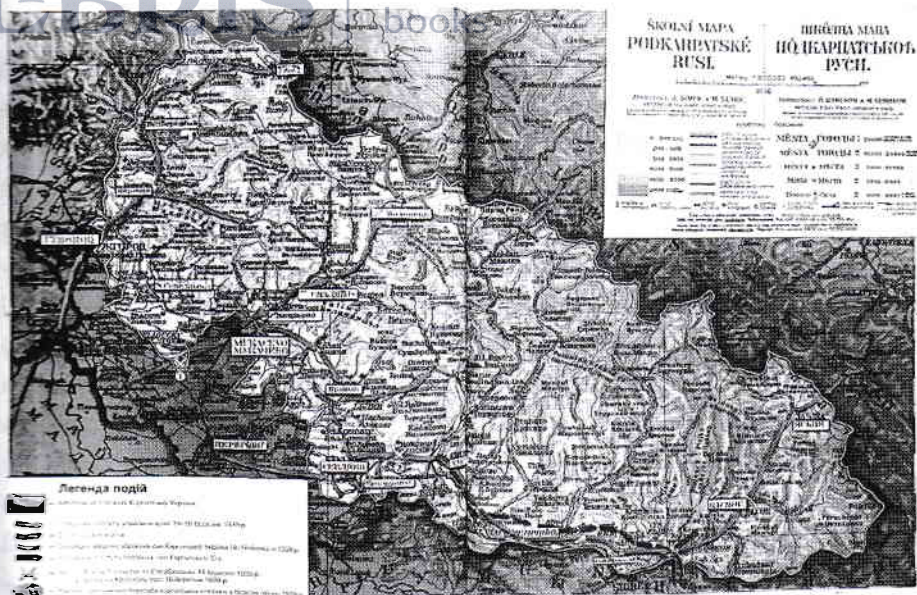

Fig. 10. Guvernoratul Rusiei Subcarpațece 1919–1938;

Fig. 11. De la stânga la dreapta: Hrihoriy Zhatkovych – primul guvernator al Rusiei Subcarpațece, generalul Marie Parish – comandantul corpului de armată cehoslovac din Ujhorod în perioada 1919–1922, viceguvernatorul Rusiei Subcarpațece Petro Ehrenfeld, 1920, lângă clădirea gimnaziului de stat;

Până la 11 octombrie 1938, când Rutenia Subcarpatică, parte autonomă a Republicii Cehoslovace, a intrat în centrul atenției țărilor europene (mai ales a Ungariei, Poloniei și Germaniei), organizarea ei internă și evoluția principalilor actori politici au contribuit la atragerea regiunii pe marea scenă internațională. Cum în urma Tratatului de la Saint-Germain din 1919, acest teritoriu i-a revenit Cehoslovaciei doar din motive strategice, urmărindu-se crearea unei granițe comune cu România și crearea unui magnet politic pentru rusinii ucraineni în Polonia adversară¹⁶, era de înțeles faptul că mai devreme sau mai târziu Budapesta va pune problema reînțoarcerii Ruteniei Subcarpatice.

Până în septembrie 1938, statutul juridic al Ruteniei Subcarpatice a fost reglementat de acordurile internaționale din 1919-1920. Astfel, în conformitate cu articolele 10-13 ale Tratatului de la Saint-Germain semnat de Austria la 10 septembrie 1919, „*Capitolul II. Articolul 10. Cehoslovacia este obligată să stabilească teritoriul rutenilor la sud de Carpați în limita granițelor stabilite de către aliații principali și puterile asociate, în calitate de unitate autonomă în cadrul Statului Cehoslovac, cu cel mai înalt grad de autogovernare, posibil în măsura păstrării unității Statului Cehoslovac. Articolul 11. Teritoriul rutenilor din sudul Carpaților va avea un seim de autogovernare. Acest seim va avea putere legislativă pentru problemele de limbă, educație, religie și autogovernare locală și pentru alte probleme în conformitate cu legislația Statului Cehoslovac. Guvernatorul teritoriului rutean va fi numit de către președintele Republicii Slovace și va fi responsabil de activitatea seimului rutean. Articolul 12. Cehoslovacia este de acord cu alegerea funcționarilor pe teritoriul rutean dintre locuitorii acestor teritorii, în măsura posibilităților. Articolul 13. Cehoslovacia garantează teritoriului Rutenilor reprezentanță justă la adunările legislative ale Republicii Cehoslovace, la care vor participa deputați ai acestui teritoriu, aleși conform Constituției Republicii Cehoslovace. La Seimul Cehoslovaciei, acești deputați, însă, nu vor avea dreptul la vot pe nici o problemă legislativă inclusă în competența seimului rutean*”¹⁷. Mai târziu, la 29 februarie 1920, toate acele prevederi au fost incluse automat, cu mici corecturi editoriale, în conținutul Cartei constituționale a Republicii Cehoslovace¹⁸.

¹⁶ Джозеф Ротшильд, *Op. cit.*, p. 109; Пётр Вандич, *Op. cit.*, c. 252.

¹⁷ *Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojeným i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919*, în Andrej Tóth – Lukáš Novotný – Michal Stehlik, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha, 2012, Příloha č. 4, Hlava II, s. 632.

¹⁸ *Наруци історії Закарпаття*, Том II (1918–1945)... (*Studii din istoria Transcarpatiei*, vol. II (1918 – 1945), ss. 120–124; Андрей Пушкаш, *Цивилизация или варварство: Закарпатье*

Fig. 12. Granița administrativă dintre Slovacia și Rusia Subcarpatice;

De asemenea, paragraful 48 al Tratatului de pace de la Trianon stipula includerea „teritoriului rutenilor de la sud de Carpați” în componența Republicii Cehoslovace: „Ungaria recunoaște, precum au făcut-o deja Puterile Aliate și Asociate, deplina independență a statului cehoslovac care va cuprinde și teritoriul autonom al rutenilor de la sudul Carpaților”¹⁹. Între anii 1919-1921, acordurile internaționale cu privire la Rutenia Subcarpatică au fost implementate în legislația internă a țării, prin: constituție, diferite memorandumuri (cu modificări și completări), statutul general (cu

1918–1945 (*Civilizație sau barbarie: Transcarpatia 1918 – 1945*), Издательство «Европа», Москва, 2006, с. 71.

Vezi acte normativ-legislative cu privire la Rutenia Subcarpatică în componența Republicii Cehoslovace: *Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojeným i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919*, in Andrej Tóth - Lukáš Novotný - Michal Stehlík, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národného ke státu národnostnímu?* Praha, 2012, Příloha č. 4, Hlava II, ss. 128-176.

¹⁹ Cit. după: *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання) (Transcarpatia în anii 1919–2009: istorie, politică, cultură (varianta ediției ucraineano-maghiare, în limba ucraineană)*, Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець, [Редкол.: Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко, Відп. за вип. М. Токар], Поліграфцентр «Ліра», Ужгород, 2010, с. 54.

modificări și completări), declarații, rezoluții, proclamații²⁰. Însă, din septembrie 1919 până în septembrie 1938, adică pe parcursul întregii perioade de existență a Ruteniei Subcarpatice în componența Republicii Cehoslovace, n-a fost implementat aproape nici un articol din Tratatul de la Saint-Germain.

În primul rând, n-a fost respectat principiul etnic în baza căruia, în componența Ruteniei Subcarpatice, urma să fie inclus tot *teritoriul rutenilor de la sud de Carpați*; din cele opt județe/ comitate cu populație compactă de ruteni carpatici²¹ (de la nord-vest spre sud-est, Spiš, Šariš, Abaúj-Torna, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocea și Maramureș) prezentate de către dr. Antonij Beskid, reprezentantul Radei Centrale Unite a Poporului Rutean din 8 mai 1919²², la Conferința de Pace de la Paris, au fost incluse în întregime doar

²⁰ Vezi documentele publicate în: *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, Uspořádal redaktor publikace Jaromír Hořec, in *Podkarpatská Rus, Edice statí, reportazí, vzpomínek a dokumentů*, 17. svazek, Praha, 1997, 90 s.

²¹ Prin noțiunea de teritoriu cu populație compactă de ruteni carpatici conform recensămintelor din 1900, 1910 și 1921 se înțeleg cele 1093 de localități cu numărul de ruteni mai sus de 50% din totalul locuitorilor. Numărul rutenilor în aceste localități oscila între 300 și 1800 persoane: Paul Robert Magocsi, *Our people. Carpatho-Rusyns and their descendants in North America*, Bolchazy-Carducci Publishers, Inc., Wauconda, Illinois USA, 2005, pp. 110-206; Paul Robert Magocsi, *Chrebtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, UNIVERSUM, Prešov, 2016, s. 26.

²² Despre evaluarea detaliată a evenimentelor din Rutenia Ungară / Carpatică din toamna anului 1918 și până în primăvara anului 1919, vezi lucrările istoricilor diferitor școli istoriografice naționale: Павло Роберт Магочій, *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)* (*Formarea conștiinței naționale: Rutenia Subcarpatică (1848 - 1948)*), Авторизов. пер. з англ., Полицка «Карпатського краю», Ужгород, 1994, сс. 51-66; *Нариси історії Закарпаття. У трьох томах*, Vol. II (1918-1945) (*Studii din istoria Transcarpatiei. În trei volume, Vol. II (1918 - 1945)*), Відп. ред. і керів. авт. кол. проф. І. Гранчак, «Закарпаття», Ужгород, 1995, сс. 38-100; Peter Švorc, *Zakliata krajina Podkarpatská Rus (1918-1946)*, Universum, Prešov, 1996, ss. 14-37; József Botlik, *Közgazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918-1945 / Dimensiones Culturales et Urbanas Regni Hungariae. 7, Nyiregyháza, 2005, old. 74-137; Ivan Pop, *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*, Nakladatelství Libri, Praha, 2005, ss. 275-297; Андрей Пушкаш, *Цивілізація или варварство. Закарпаття 1918-1945* (*Civilizație sau barbarie: Transcarpatia 1918 - 1945*), Издательство «Европа», Москва, 2006, сс. 25-63; *Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання)...* (*Transcarpatia în anii 1919-2009: istorie, politică, cultură (varianta ediției ucraïneano-maghiare, în limba ucraïneană)*), сс. 45-55; К.В. Шевченко, *Славянская Атлантида. Карпатская Русь и русины в XIX - первой половине XX вв. (Atlantida Slavá. Rutenia Subcarpatică și rutenii în sec. XIX - prima jumătate a sec. XX)*, REGNUM, Москва, 2011, сс. 105-141; Иван Поп, *Мала історія Русинув (Istoria mică a Rusinilor)*, Ужгород, 2012, сс. 84-92; Andrej Tóth - Lukáš Novotný - Michal Stehlik, *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938. Od státu národného ke státu národnostnímu?* Praha, 2012, ss. 128-137; Даріуш Домбровський, *Польща і Закарпаття: 1938-1939 (Polonia Transcarpatia: 1938-1939)*, Темпора, Київ, 2012, сс. 27-41; Paul Robert*

judetele/ comitatele Bereg, Ugocea, cea mai mare parte a comitatului Ung și o mică parte din Maramureș, iar județele /comitatele Spiș, Șariș, Abaúj-Torna, Zemplén și sud-vestul comitatului Ung cu 85 000 de etnici ruteni au trecut chiar din toamna anului 1919 în componența părții slovace din cadrul Republicii Cehoslovace, formând, astfel, așa numita regiune Prešov²³. În plus, în conformitate cu Tratatul de la Trianon (1920), unul dintre cele mai mari comitate ale Coroanei Sf. Ștefan, Maramureș, a fost împărțit între Cehoslovacia și România, ambele părți fiind traversate de râul Tisa. României i-a revenit 2/3 din teritoriul comitatului cu 14 localități rutene (inclusiv orașul Sighetu Marmației), 11 parohii greco-catolice, numărând circa 17 000 de enoriași vorbitori de ruteană și 4700 vorbitori de ruteană și maghiară²⁴.

Cu alte cuvinte, la începutul lunii septembrie 1938, în urma tratatelor de la Saint-Germain (1919) și Trianon (1920), teritoriul Ruteniei Subcarpatice ocupa 12 694 km², reprezentând doar 70,7% din întreg teritoriul de pe harta Ruteniei Carpatice (17 945 km²) discutată de Puterile Aliate și Asociate la Conferința de Pace de la Paris din 1919²⁵.

În al doilea rând, guvernul central de la Praga, în perioada președințiilor lui Tomáš Garrigue Masaryk (1918-1935) și Edvard Beneš (1935-1938), nu a atribuit autonomie Ruteniei Subcarpatice *cu cel mai înalt grad de autoguvernare, posibil în măsura păstrării unității Statului Cehoslovac*, n-a organizat alegeri pentru *seimul de autoguvernare*, n-a permis guvernatorului teritoriului rutean să fie *responsabil de activitatea seimului rutean*, n-a asigurat *alegerea funcționarilor pe teritoriul rutean dintre locuitorii acestui*

Magocsi, *Chrebtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, UNIVERSUM, Prešov, 2016, ss. 232-242.

²³ Олександр Баран, *Нариси історії Пряшівщини (Studiu din istoria regiunii Prešovului)*, Вінніпег, 1990, ss. 81-88; Павло Роберт Магочій, *Русини на Словенську...*, ss. 30-34.

²⁴ József Botlik, *Közgazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918-1945...*, old. 218.

²⁵ Paul Robert Magocsi, *Carpathian Rus'. A Historical Atlas*, Distributed by the University of Toronto Press for the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto, 2017, pp. 46-49 (Map 23, Map 24). Cf.: Jan Rychlík, *Határrezsim Kárpátalján 1919-1939 között*, in *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*, Szerkesztette: Fedinec Csilla, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2014, old. 37-45.

Detalii despre includerea Ruteniei Subcarpatice în componența RCS între 1918-1920 vezi: Kamil Krofta, *Podkarpatská Rus a Československo*, Nákladem Svazu národního osvobození, Praha, 1934, ss. 52-61; Jaromír Horec, *První kroky svobody (Podkarpatská Rus - 1918-1920)*, Podkarpatská Rus. Edice statí, reportáže, vzpomínky a dokumentu, 20. svazek, Vydala společnost přátel Podkarpatské Rusi, Praha, 1999. 90 s.

teritoriu, în măsura posibilităților și n-a garantat teritoriului rutenilor reprezentanță justă la adunările legislative ale Republicii Cehoslovace²⁶.

Cu alte cuvinte, în perioada interbelică, pe lângă locuitorii Ruteniei Subcarpatice care solicitau, prin intermediul liderilor lor politici, guvernului central de la Praga să-și îndeplinească obligațiile asumate la nivel internațional cu privire la asigurarea unei autonomii „cu cel mai înalt grad de autoguvernare” a „teritoriului rutenilor de la sud de Carpați”²⁷, și statul ungar, în componența căruia a intrat această regiune încă din secolul al XI-lea până la încheierea tratatelor de la Saint-Germain (1919) și de la Trianon (1920), reaminteau sistematic comunității internaționale acele încălcări²⁸. Însă, dacă până la Conferința de la München (29-30.09.1938) doar garanții-avocați ai Cehoslovaciei de la Saint-Germain, Franța și Marea Britanie, erau acuzați de guvernul maghiar de revizuirea granițelor, după soluționarea problemei sudete la München, locul de garanți a fost ocupat de Germania nazistă și Italia fascistă. Ca și la Palatul Trianon, a fost folosit tot sloganul „autodeterminarea națiunilor” împotriva Ungariei. Acest lucru a determinat în mod fundamental schimbarea poziției Budapestei față de revizuirea teritoriilor excluse din componența Ungariei în 4 iunie 1920, printre care și Rutenia Subcarpatică.

²⁶ Detaliat despre relațiile dintre conducere și comunitate bazate pe cazul „primei” RCS vezi: Е.П. Серрапионова, *Новые механизмы взаимоотношений власти и общества (на примере «первой» Чехословацкой республики)* (Mecanisme noi în relațiile dintre putere și societate (pe baza „primei” Republicii Cehoslovace), în *Власть и общество: непростые взаимоотношения. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы. Сборник статей*, Отв. ред. Е.П. Серрапионова, Институт славяноведения РАН, Москва, 2008, сс. 61-81.

Cf.: József Botlik, *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*, Hatodik síp alapítvány, Budapest, 2000, old. 150-208; József Botlik, *Közgazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918–1945...*, old. 138-243.

²⁷ Vezi prezentarea generală: А.И. Пушкаш, *Судьбы Закарпатского региона между двумя мировыми войнами (Sorțile regiunii Transcarpatice între cele două războaie mondiale)*, în *Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе*, Отв. ред. Л.Е. Горизонтов, Институт славяноведения РАН, Москва, 2005, сс. 238-274; Андрей Пушкаш, *Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918–1945... (Civilizație sau barbarie: Transcarpatia 1918 – 1945)*, сс. 125-135 (Глава восьмая. Проблема автономии); Павло-Роберт Магочій, *Традиція автономії на Карпатській Русі (Tradițiile autonomiei în Rutenia Carpatică)*, în Павло-Роберт Магочій, *Кожен карпаторусин є русином... але не кожен русин є карпаторусином. Статті*, Видавництво В. Падыка, Ужгород, 2015, сс. 47-73 (конкретно до періоду, сс. 52-54, 61-62, примітки, сс. 65-67).

²⁸ Андрей Пушкаш, *Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918–1945... (Civilizație sau barbarie: Transcarpatia 1918 – 1945)*, сс. 137-160 (Глава десятая. Дипломатические усилия хортистов, направленные на захват Подкарпатья); Даріуш Домбровський, *Польща і Закарпаття: 1938–1939... (Polonia și Transcarpatia: 1938 – 1939...)*, сс. 64-88.